

ПЕДАГОГИЧЕСКАТА КОМПЕТЕНЦИЯ В БЪЛГАРСКОТО ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ В СРЕДАТА НА ХХ ВЕК

Д-р Марияна Илиева

Софийски университет "Св. Климент Охридски"

Резюме. След края на Втората световна война България става част от Източния блок. Под силното влияние на СССР в страната е наложен комунистически режим и политическите, социалните и образователните структури на страната са коренно променени от наложената идеологията. Осъществяват се поредица трансформации във всички учебни заведения и ги превръщат в силен фактор за изграждането на социализма в България. Това рефлектира върху висшето педагогическо образование и същността на професионалната подготовка учителите, по-специално на тяхната педагогическа компетентия. Целта на настоящото изследване е да представи процесите на трансформация и налагането на нова концепция за съдържанието на висшето педагогическо образование. Изследването се базира на оригинални документи за образователна политика и практика. То е насочено към характеристиките на комунистическата (социалистическата) педагогика. Детайлният анализ показва, че политическите реалности оказват влияние върху концептуалната постановка и функционалните цели на висшето педагогическо образование.

Ключови думи: история; педагогика; социализъм; университет; педагогическо образование

Увод

Формирането на педагогическата компетентия е в основата на специалната професионална подготовка на бъдещия педагог, в частност на учителя. Тя е неговата най-значима характеристика, която предпоставя успешното и качествено изпълнение на ролята му на професионалист, а същевременно с това му осигурява педагогическо превъзходство в рамките на конкретно педагогическо явление. Педагогическата компетентия е динамично качество, резултат от сложен и продължителен процес на натрупване на теоретични знания и практически умения и задължителен компонент от професионалната подготовка. Тя е неминуемо обвързана с изграждането на определени възгледи и

убеждения, ценности и отношения, което, от своя страна, е обусловено от елементите на съдържанието, предавано в рамките на специалната професионална педагогическа подготовка.

Образователната политика, в зависимост от интензивността на обществено-икономическите, социалните и културните процеси и явления, определя конкретни акценти и изисквания към компетенцията на професионалиста педагог. Генерално място заема политическото устройство на държавата, особено ако то е обвързано с конкретна идеология, изискваща определено мислене. Образованието е определящ ключов фактор за развитието на дадено общество, а учителят, чрез своята педагогическа компетенция, е неговата опора. От изпълнението на неговата роля във възпитанието и в обучението зависи изграждането на поколението, с което се осигурява социалното наследяване.

Научната публикация насочва вниманието към средата на XX век. Конкретната времева рамка, която се очертава, е и може да се приема като първи етап в изграждането на тоталитарната българска държава е от 1944 г. до 1959 г. Ограниченият период, който се изследва, е установен на базата на основните просветни нормативни документи, третиращи целенасочеността на процесите за изграждането на тоталитарната образователна система в България. Целта на настоящото изследване е да представи процесите на трансформация и налагането на нова концепция за съдържанието на висшето педагогическо образование и по-конкретно същността на педагогическата компетенция, нейното място в марксистко-ленинската идеология. Изследването се базира на оригинални документи за образователна политика и практика. Детайлният анализ проследява политическите реалности и конкретното проявление на концептуалната постановка и функционалните цели на висшето педагогическо образование. Изследването се базира на оригинални документи за образователна политика и практика, както и на архивни документи, които потвърждават наложената политическа идеология в съдържанието на лекционни курсове в рамките на висшето педагогическо образование, което се реализира в Софийския университет.

Първи стъпки на трансформация и налагане на марксистко-ленинската идеология

В края на Втората световна война (1939 – 1945) в България настъпват радикални политически промени. През септември 1944 г. е извършен преврат, с което се поставя началото на промени в политическите, индустриалните, социално-икономическите, образователните и културните структури. През декември 1947 г. е приета нова конституция, с която се налага контролът на Българската комунистическа партия (БКП) и държавата във всички сфери на живота. В епохата на Студената война, която започва през 1947 г., България е част от т.нар. Източен блок¹, под силното влияние на СССР, което предопреде-

ля нейното развитие и място в света за следващите десетилетия. В общ исторически контекст периодът обхваща времето до 1989 г., когато у нас настъпват демократични промени.

Непосредствено след осъществяването на радикалната политическа трансформация през септември 1944 г. започва поредица от действия, които са насочени към достигането на пълна реформа на образователната система, в частност на висшето педагогическо образование. Постепенната съветизация се реализира на няколко етапа до средата на 50-те години и води до проява на редица идеологически трансформации в много сфери и структури на държавното и политическото управление на страната. Специфични реформени процеси в своето развитие претърпява образователната система, която в синхрон с останалите започва да следва налагащия се тоталитарен модел от съветски тип.

Трансформацията в политическото устройство на дадена държава и налагането на определена идеология, което дава отражение върху изискванията към обществото, не се реализира еднократно, а изисква продължителен времеви период. Насоките в програмната декларация от 17. 09. 1944 г. на правителството на Отечествения фронт (ОФ), доминирано в своя състав от представители на комунистическата партия, по отношение на образованието в голямата си степен залагат основните виждания, свързани с: достъпност и широка народна просвета; трансформация на цялата образователна система, включително и университетската наука на демократични научни основи; изкореняване на авторитарната „фашизирана“, „шовинистична идеология“ и създаване на нов научен мироглед, стъпващ единствено на марксистко-ленинската идеология. В своята същност програмата декларира нови принципи, те до голяма степен преповтарят вече съществуващите, но са пречупени през идеологическата фразеология на комунистическата идея (Chichovska 2011, p. 35).

Началото на реформата в образованието е поставено през ноември 1944 г., когато в рамките на културната и просветната политика на Българската работническа партия (комунисти)² и Отечествения фронт е обнародвана Наредба-закон за прочистване на учителския и преподавателския персонал във всички образователни структури. В резултат на това са уволнени или отстранени, за определен период преподаватели от Софийския университет, а много студенти са отстранени за „фашистки прояви“ (Ognyanov 2006, p. 60). Този акт може да се определи не само като първа стъпка към монополизирането, но и като основна предпоставка за по-нататъшното налагане на новата политическа идеология. Следствието от това е по посока установяване и формиране на светоглед на гражданите на обществото, който не може да бъде друг освен марксистко-ленински.

През февруари 1945 г. е приета Наредба-закон, с която се възстановява Висшия учебен съвет (ВУС), който се превръща от съвещателна организа-

ция за дискусии между професионалисти в упълномощена институция, която взема решения, като в определени случаи се изравнява по права с МНП. В периода май – юни 1945 г. се провежда сесия на ВУС. На нея се обсъждат поредица от въпроси, касаещи целенасочеността и съответно реформите, които се планират да се реализират в отделните училищни степени и във висшето образование. Поставят се упреци от идеологически характер, особено по отношение на преподаването на философия и педагогика в Софийския университет. Паралелно с това се формулират изисквания да се реформират в контекста на марксистко-ленинската идеология и съответно да се открие катедра по диалектически материализъм, чрез която да се изгради нова парадигма, следваща философията, върху която се усъвършенстват всички науки в СССР (Chichovska 2011, p. 209). Тези стъпки не само очертават началото на трансформациите във висшето педагогическо образование, но същевременно формулират изискванията да се проведе борба срещу формализма и буржоазното наследство в педагогиката, която се определя като ненаучна, и да се установи концепция за формирането на професионалист педагог, в частност учител, който да е не само последовател, но и да отстоява социалистическия дух на българските държава и общество.

Просветни закони на Българската комунистическа партия

С първите нормативни документи започва изграждането на централизирана система, подчинена изцяло на държавата, в която се осъществява педагогическата подготовка и квалификация на учителите. Системата е диференцирана и се характеризира с непрекъснато усъвършенстване и структурни преобразувания чрез промени в нормативната уредба³. Педагогическата подготовка на учители за гимназиален етап се реализира в Софийския университет. Законодателството относно педагогическата подготовка на учителите е ограничено с приемането на няколко закона. Впоследствие регламентирането се осъществява чрез постановления, наредби и решения, приети на конгреси на БКП.

През 1947 г. е приет Закон за висшето образование, с който започва голямата реформа, насочена към пълно подчинение и контрол от държавата⁴. В резултат на установеното в нормативния документ може да се наблюдава неговото конкретно проявление в Софийския университет, в частност в специалност „Педагогика“, която до този исторически момент е средище за подготовка на специалисти педагози и учители за гимназиалния курс на образование. Законът постановява и промяна в модела на университетското образование⁵, регламентира организацията и поставянето на обучението на основи, предоставящи осъществяването на пълен контрол върху цялата академична дейност, включваща и преподаването учебно съдържание. Въвежда се фиксирането на задължителен учебен план и учебни програми. Въз основа на поставените

изисквания за всяка специалност, позиционирани в отделните факултети, се разработват общ учебен план и учебни програми с конкретизиране на часове по курсове и семестри за всяка учебна дисциплина, разпределение на лекции, практически упражнения и производствени практики по всички дисциплини. Още през есента на академичната 1947/1948 година се въвеждат задължителните учебни дисциплини „Основи на марксизма-ленинизма“, „Политическа икономика“, „Диалектически и исторически материализъм“, „Руски език“, а по-късно към тях е добавена и учебната дисциплина „История на БКП“. През 1950 г. се появяват и първите учебни програми в специалност „Педагогика“ на Софийския университет, одобрени от Академичния съвет, по: обща история на педагогиката; история на българското образование с автор Найден Чакаров (1907 – 1990). Появяват се учебни програми по: детска психология; педагогическа психология; педагогика за неспециалисти, с автор Генчо Пиръов (1901 – 2002). Също така учебни програми по: дидактика; методика, с автор Христо Николов (1889 – 1957)⁶. Започва усилено разработване на силно идеологизирани научни концепции, без да се допуска наличието на плурализъм в тях. Методологическата основа на научните изследвания в цялостно философски план са диалектическият и историческият материализъм, теорията на марксизма-ленинизма и научният комунизъм. Трансформациите във висшето педагогическо образование, осъществявано в структурата на Софийския университет, са по посока предимно на неговото съдържателно обновяване. В рамките на това следва да се посочи, че независимо от реализираните реформи се запазва традиционната специална педагогическа подготовка, която обхваща теоретична и практическа част, т.е. овладяване на конкретни теоретични знания чрез лекционни курсове и семинарни упражнения, и провеждане на практическа педагогическа подготовка без откъсване от учебни занятия и с откъсване от учебни занятия, хоспитиране и изнасяне на „пробни уроци“.

През септември 1948 г., с приемането на втория Закон за висшето образование, Университетът губи своята вътрешна автономия⁷. Същевременно към него, както и към останалите висши учебни заведения, се поставя изискването да се превърне в мощен фактор за изграждането на социализма в България. Законът постановява, че всяко висше учебно заведение следва да подготвя висококвалифицирани специалисти за отделните обществено-икономически, политически, образователни, културни и социални сфери на дейност, както и преподаватели в средните и във висшите учебни заведения, които не само да разпространяват научни знания, но и да съдействат за развитието на българската наука и култура в социалистически дух (чл. 1).

Рестрикциите, които БКП установява, се проявяват и по отношение на предучилищното и училищното образование. През 1948 г. е приет Закон за народната просвета, с който се поставя началото на преобразуванията във всички степени на училищната система и превръщането им в силен фактор за из-

граждането на социализма в България⁸. Нормативният документ формулира и образователната цел, която е изцяло в духа на марксистко-ленинската идеология, а именно – формирането на гражданина, който има достатъчно систематизирани знания в отделните научни области, възпитание в социалистически дух и е строител на социалистическото общество. Особен акцент се поставя на формирането у младежите на обществено-политически мироглед в контекста на наложената политическа идеология, за да са способни да изграждат и устояват ценностите на социалистическото общество. Всичко това рефлектира върху изискванията по отношение на педагогическата подготовката на специалистите педагози за конкретните образователни институции. Корелацията между предучилищното и училищното образование, от една страна, и висшето педагогическо образование, от друга, е особено значима. Тази взаимозависимост предполага достигането на целта по отношение на изграждането на гражданина на българското социалистическо общество чрез специалиста педагог, в частност учителя, който е носителят на конкретния резултат, проявен у всеки негов ученик вследствие на възпитанието и обучението.

Десетилетие по-късно, през 1959 г. е приет Закон за по-тясна връзка на училището с живота и за по-нататъшното развитие на народното образование в НР България⁹. В този нормативен документ категорично се потвърждава крайната образователна цел на българското социалистическо училище от съветски тип, а именно – „да подготвя младежта за живота в социалистическото и комунистическото общество, като свързва обучението и възпитанието с обществено полезен и производителен труд; да възпитава младото поколение в уважение и преданост към принципите на комунизма, в любов към труда, в дух на социалистически патриотизъм и пролетарски интернационализъм“ (чл. 1). Законът установява трайната връзка между следните компоненти: възпитание – обучение – труд.

Същевременно с третирането на въпроси относно структурата на предучилищната и училищната система се постановяват изисквания по отношение на професионалната подготовка на учителите. Детайлното проучване на нормативни документи показва, че в сравнение с разгледаните до момента нормативни документи в него се отдели значително място на специалната педагогическа подготовка във висшите учебни заведения. В този смисъл се наблюдават конкретни постановки, които могат да се обособят в три аспекта.

Първият от тях третира целта и задачите на всяко висше учебно заведение. Законът постановява, че основните им задачи са: „да подготвят висококвалифицирани, възпитани в комунистически дух специалисти за всички области на живота, които са овладели най-новите постижения на науката и техниката, познават добре технологията, икономиката и организацията на производството, годни за самостоятелна творческа практическа дейност; да извършват научноизследователска работа и да развиват науката в най-тясна връзка със

социалистическото строителство; да полагат системни грижи за повишаване квалификацията на заетите в производството инженерно-технически, селскостопански и други специалисти; да разпространяват научни, технически и политически знания сред трудещите се, както и да проучват, обобщават и разпространяват опита на новаторите и първенците в производството“ (чл. 15).

Вторият аспект насочва вниманието към възпитанието на студентите, бъдещи специалисти в различните социални сфери на дейност от обществената действителност. Това може да се определи като една от основните специфики на висшето образование, в частност на висшето педагогическо образование, която се наблюдава в наложения тоталитарен модел. По този начин се утвърждават устоите на социалистическото общество, формират се конкретни възгледи, убеждения, ценности и отношения, детерминиращи наложената обществено-политическа философия, и очертават нейната устойчивост и усъвършенстване. В рамките на това се поставя на първо място идейно-политическото възпитание на студентите. Конкретната постановка е следната: „Висшите учебни заведения полагат грижи за идейно-политическото възпитание на студентите и подобряват непрекъснато преподаването на марксистко-ленинската теория. Учебният процес трябва да формира у студентите марксистко-ленински мироглед и метод на познание, творчески подход и самоинициатива при овладяване на науката и при практическата им дейност“ (чл. 17). Паралелно с това, сходно на наложената концепция за мястото на труда в образованието на подрастващите, се наблюдава заложената и тук следната корелация между елементите: възпитание – обучение – труд. Така акцентите във висшето педагогическо образование са не само по отношение на идейно-политическото възпитание на бъдещите специалисти педагози, но и относно тяхното участие в производителния труд по специалността, както и в обществено полезен труд. В нормативния документ се уточнява, че „Количеството и характерът на труда, който заема най-малко една трета от учебното време през първите или през последните години на учението, и неговото разпределение през курса на обучението се определят в зависимост от особеностите на отделните специалности и условията на работа във висшите учебни заведения“ (чл. 16). Полагането на обществено полезен и производителен труд се осъществява в „предприятия, учреждения, научни институти, лаборатории, опитни станции, училища и др., за които се готвят като специалисти. Особено внимание се отделя на педагогическата подготовка на студентите от учителските специалности“ (чл. 20).

Третият аспект, който може да се диференцира въз основа на детайлния анализ на Закона за по-тясна връзка на училището с живота и за по-нататъшното развитие на народното образование в НР България, се отнася изцяло за висшето педагогическо образование, а именно – за специалната педагогическа подготовка и разбирането за същността на педагогическата компетентия,

формирана в резултат на възпитанието и обучението във висшето учебно заведение. В рамките на това се наблюдава още една съществена специфика, която на първо място поставя идейно-политическата подготовка на бъдещите специалисти педагози, в частност на бъдещите учители. Нормативният документ постановява следното изискване: „За да се осъществят целите на новото училище, необходимо е учителите да имат добра идейно-политическа, научна, педагогическа и особено трудова и практическа подготовка“ (чл. 32). Една от съществуващите в педагогиката научни постановки относно същността на педагогическата компетенция постулира, че тя обхваща в себе си съдържателната компетенция и методическата компетенция. От своя страна, съдържателната компетенция е показател за изградени знания в конкретна научна проблематика, която в рамките на конкретно педагогическо явление се преподава/овладява. Методическата компетенция означава, че специалистът педагог владее начини за рационализиране пътищата за предаването/овладяването на съдържанието. В по-общ аспект това е умението ръководещият педагогически субект да организира педагогическото явление по специфичен начин, да поставя реалистични педагогически цели, да осигурява адекватни и подходящи методи и средства, да предава по-разбираемо съдържанието, за да се улесни неговото овладяване от подрастващите, като същевременно чрез своята методическа компетенция обективно да диагностицира равнището на учебни постижения и възпитаност (Роров 2021, р. 91). Образователната политика на БКП променя същността на педагогическата подготовка във висшето образование, не само относно съдържанието, изцяло разработена на основата на марксистко-ленинската идеология, която напълно отрича плурализма и еkleктиката, но акцентира и отрежда второстепенно място на формирането на педагогическата компетенция. В нито един нормативен документ, анализиран в настоящата научна публикация, не се намира постановка по отношение на методическата компетенция и нейната значимост за осъществяването на качествено образование на подрастващите. На първо място е поставена идейно-политическата подготовка на бъдещите специалисти педагози в рамките на тяхното висше педагогическо образование, а след нея се нареждат научната, педагогическата, трудовата и практическата им подготовка. Тази основна специфика, характерна за тоталитарния модел, изцяло контрастира на същността на висшето педагогическо образование.

Рефлексия върху лекционния курс „История на педагогиката“

По пътя на трансформацията на отделните образователни институции, в частност на висшите учебни заведения, се наблюдава въвеждането и изучаването на идеологически лекционни курсове, които имат за цел да съдействат за формирането на диалектико-материалистически, комунистически мироглед у бъдещите специалисти. Особено приоритетно място в политиката на управля-

вашата Българска комунистическа партия заема образование на специалистите педагози въз основа на идеята, че реформирането на отделните училищни степени и установяването на училище от съветски тип е детерминирано от идейно-политическата и педагогическата подготовка на учителите.

В резултат от поредицата изисквания, формулирани в отделните нормативни документи, се наблюдава съдържателна промяна в характеристиките на отделните лекционни курсове, които се преподават, респ. изучават в университетското педагогическо образование. Формирането на определен педагогически светоглед в синхрон с наложената идеология, изглаждането на конкретни възгледи и убеждения са резултат от овладяването на съдържание. Именно в тази посока е обновлението на отделните лекционни курсове, които имат решаващо значение, сред тях особено място заемат философията и историята. Конкретна рефлексия на наложената марксистко-ленинска идеология може да се наблюдава в лекционния курс „История на педагогиката“, който в учебния план на специалност „Педагогика“ на Софийския университет заема място със статут на задължителна учебна дисциплина. Реконструкцията и анализът на учебното съдържание¹⁰ ясно показват една от функциите, а именно формирането на определен светоглед.

Преподавателите в специалност „Педагогика“ на Софийския университет проф. Найден Чакъров и проф. Жечо Атанасов (1919 – 2000) имат важен принос за съдържателното обновяване на лекционния курс „История на педагогиката“, както и за публикуването на учебници и учебникарска литература. Още в началото на 50-те години се появяват първите нови учебници по история на педагогиката за учителските институти (1954 г.) и за Софийския университет (1952 г.).

Лекционният курс по история на педагогиката съдържа исторически знания, които са структурирани в два дяла. Първият обхваща историческото време до възникването на марксизма, а вторият – историческия период след възникването на марксизма. Учебната програма съдържа теми относно: предмет и метод на историята на педагогиката; методи в буржоазните разработки по история на педагогиката; диалектико-материалистическият метод; методологическата роля на историческия материализъм; класовият характер на учебно-възпитателната дейност и педагогическите учения; партийност в историята на педагогиката; задачи и значение; отношение между историята на педагогиката и теорията на възпитанието; периодизация.

Първият дял, който е история на педагогиката до възникването на марксизма, включва следните обособени глави с конкретни теми:

– възпитание и педагогическа мисъл в: докласовото общество; робовладелческото общество в Древния Изток (Египет, Китай, Индия, Персия); Древна Гърция и идеите на софистите, Сократ, Платон и Аристотел; Древен Рим и схващанията на Катон, Цицерон, Сенека, Плутарх и Квинтилиан;

- учебно-възпитателната практика и педагогическата мисъл във феодалното общество – Ранно средновековие; схоластика, училища и университети;
  - възпитателната практика и педагогическата мисъл през епохата на Възраждането – хуманистичната педагогика и идеите на Виторино да Фелтре, М. Вежио, Фр. Рабле, М. Монтен, Р. Агрикола и Д. Еразъм, Дж. Колет и Т. Мор;
  - Реформацията и Контрареформация;
  - възпитателна практика и педагогически схващания в Русия до XVIII век;
  - педагогическите схващания на В. Ратке и Я. А. Коменски;
  - учебно-възпитателна практика и педагогическа теория в капиталистическото общество – идеите на Дж. Лок, Дж. Белерс, Ж. Ж. Русо и филантропистите;
  - педагогическите възгледи на френските материалисти от XVIII век К. А. Хелвещий и Д. Дидро;
  - Просвещението в Русия и представяне на педагогическите възгледи на Ив. Ив. Бецки, Ф. Ив. Янкович, Н. Ив. Новиков и А. Н. Радищев;
  - проекти за училищни преобразования през време на Френската буржоазна революция;
  - педагогическите възгледи на: Й. Х. Песталоци; А. Дистевберг;
  - буржоазната педагогика в периода на империализма – Й. Фр. Хербарт, Фр. Фрьобел, Х. Спенсър и хербартианството;
  - педагогически идеи на социалистите утописти – Анри Сен-Симон, Ш. Фурие, Р. Оуен;
  - педагогически идеи на В. Г. Белински, А. И. Херцен, Н. Г. Чернишевски, А. Н. Добролюбов; Н. И. Пирогов, К. Д. Ушински, и Л. Н. Толстой.
- Вторият дял е „История на педагогиката след възникването на марксизма“ и обхваща глави за:
- възникване на научната педагогика; Карл Маркс и Фридрих Енгелс за възпитанието;
  - буржоазната педагогика през епохата на империализма до Втората световна война – гражданско възпитание, социална педагогика, дидактическо художество, експериментално направление и прагматизъм, идеите на Г. Кершенщайнер, П. Наторп, Е. Дюрххайм и Ед. Клапаред;
  - ленински етап в развитието на педагогиката; В. И. Ленин за основните задачи на комунистическото възпитание;
  - Великата октомврийска социалистическа революция – начало на коренни преобразования в областта на народната просвета; видни съветски педагози – Н. К. Крупская, А. С. Макаренко, М. И. Калинин;
  - реакционният характер на образованието и педагогиката в съвременните капиталистически страни – САЩ, Германска федерална република, Франция, Англия; накратко се разглеждат: прагматична педагогика (Д. Дюи, У. Килпатрик); педоцентрична педагогика (У. Килпатрик, Р. Кузине, А. Фериер);

неореализъм (Фр. Брийд); неотомизъм (У. Макохонен, Ж. Моритен); персонализъм (Х. Хорн); педагогика върху идеалистическата „философия на културата“ (Е. Шпрангер, Т. Лит).

Спецификата на университетското образование е основна предпоставка при структурирането на съдържанието на лекционния курс по история на педагогиката. На първо място, подробно се насочва вниманието към обекта и предмета, методологията и историографията на тази научна област. Академичният курс е обемен и дава исторически знания за отделните периоди и класиците на педагогическата мисъл. Анализът на учебното съдържание показва, че преобладават теми относно история на педагогиката на Русия и СССР, като се подчертават идеите и дейността на отделни съветски педагози, както и възникването и развитието на съветската образователна система.

В обобщение следва да се посочи, че „История на педагогиката“, като лекционен курс и неговото учебно съдържание, се поставя и основава на марксистко-ленинската методология с доминиращото влияние на съветската педагогическа наука и практика. Последователният анализ показва развитие на учебното съдържание, но от друга страна, подчертава значението на промените в конкретни политически ситуации, които пряко се отразяват върху него. Като пример за това можем да посочим съществената отличителна характеристика по отношение на интерпретирането на личността на Й. В. Сталин (1879–1953). В учебниците по история на педагогиката, издадени в началото на 50-те години, присъства темата „Ленинско-сталински етап в световно-историческото развитие на педагогиката“, като в нейното съдържание се подчертават идеите и значението на В. И. Ленин и Й. В. Сталин. Промените в СССР, които започват през февруари 1956 г. с началото на т. нар. десталинизация, пряко се отразяват в учебното съдържание и след посочената година идеите и приносът на Й. В. Сталин отсъстват. Въз основа на това можем да изведем като една от основните характеристики прякото отражение на политическата идеология в учебното съдържание. Един от значимите принципи в областта на историята е обективност в интерпретацията и тълкуването на отделни исторически факти и събития, която може да се постигне с дистанцията на времето. В контекста на учебната дисциплина присъстват теми от периода след Втората световна война, а близостта на времето нарушава посочения принцип.

Научното знание в лекционния курс по история на педагогиката се характеризира с компилативен характер, като водеща роля при интерпретацията на отделни исторически факти и събития има съветската педагогическа мисъл. Наблюдава се пълна промяна във философията на историята и налагането на историческия и диалектическия материализъм като метод. История на педагогика се определя като марксистко-ленинска наука. Историческото познание се основава на марксистко-ленинската методология.

В общ исторически аспект периодизацията е ясно открояване значението на марксистко-ленинската идеология. Въз основа на това развитието на училището и педагогическата наука се диференцират на два периода – до философията на К. Маркс и след възникването на марксизма. Фокусът е насочен към значимостта на В. И. Ленин, който се определя за продължител на идеите на марксизма и е в основата на възникването и развитието на съветската педагогическа наука и практика, които трябва да се следват безусловно в останалите страни от Източния блок. Заедно с това се акцентира на схващанията на К. Д. Ушински (1823 – 1871), Н. К. Крупская (1869 – 1939), А. С. Макаренко (1888 – 1939) и други съветски педагози. Всички концепции извън рамките на наложената идеология се определят като „забравени или забранени буржоазни или капиталистически теории и схващания“, които са негативно интерпретирани и критикувани.

Спецификата на научното историческо познание се предполага от навлизането на понятия като: класово, докласово, феодално общество, буржоазно, капиталистическо общество, както и империализъм и фашизъм. Широко навлизат идеологически и политически стереотипи, които стават задължителна и единствено възможна интерпретация на историята. За водещо понятие се налага обществено-икономическа формация, поради което подходът се нарича формационен – робовладелска обществено-икономическа формация или строй, вместо Античност, феодална обществено-икономическа формация вместо Средновековие и т. н. Друго фундаментално понятие е „класа“ – определят се прогресивни класи и класи експлоататори, чиито отношения са винаги антагонистични, а класовата борба е единствен двигател на прогреса на човечеството. При историческата реконструкция и интерпретацията на отделни исторически знания, поставени в рамките на буржоазния и капиталистическия период, както и на педагогиката в епохата на империализма, се подчертава негативната оценка. Същевременно като основна характеристика, която можем да определим като изцяло неадекватна, е наличието на теми, свързани с политическото управление на Комунистическа партия на Съветския съюз (КПСС) и посоките на образователната политика на СССР, която следва да се прилага като модел и в българската просветна политика. Това нарушава принципа на дистанцията на времето, като научната област изследва и представя факти и събития в непосредствена близост на съвременността, а това съответно детерминира и проявата на субективизъм в интерпретацията на отделни исторически явления и събития.

Заклучение

В средата на XX век висшето педагогическо образование съхранява своя модел на професионална подготовка на бъдещите специалисти педагози, в частност на учителите, която в рамките на университетското обучение включ-

ва теоретична подготовка чрез лекционни курсове и семинарни упражнения и практическа педагогическа подготовка без откъсване от учебни занятия и с откъсване от учебни занятия, хоспитиране и изнасяне на „пробни уроци“.

Трансформациите в общественно-политическото, културното и социално-устройство на българската държава променят съдържателно облика на висшето педагогическо образование. То е изцяло детерминирано от съветската педагогическа теория и практика, поставено на марксистко-ленинската философия и с идеята за постижения в идейно-политическото възпитание, както и за утвърждаването му в значим фактор за изграждането на социализма в България. Образователната политика, която се провежда след септември 1944 г., променя същността на педагогическата подготовка във висшето образование не само относно съдържанието, изцяло разработена на основата на марксистко-ленинската идеология, която напълно отрича плурализма и еkleктиката, но акцентира и отрежда второстепенно място на педагогическата компетенция. В рамките на висшето педагогическо образование се акцентира на възпитанието на студентите, като преди всичко вниманието се насочва към идейно-политическото им възпитание, формирането на убеждения и ценности в духа на социализма. Това може да се определи като първата стъпка по посока на комунистическото възпитание на студентите, бъдещи специалисти педагози и учители.

Целенасочеността на просветната политика за изграждането на устойчиво социалистическо общество детерминира регламентирането в нормативните просветни документи, на първо място, идейно-политическа подготовка на бъдещите специалисти педагози в рамките на тяхното висше педагогическо образование, а след нея съответно се поставят научната, педагогическата, трудовата и практическата им подготовка. Формирането на определен педагогически светоглед в синхрон с наложената идеология, изграждането на конкретни възгледи и убеждения, ценности в социалистически дух и комунистически добродетели е резултат от овладяването на съдържание. Именно в тази посока е обновлението на отделните лекционни курсове, които имат решаващо значение, сред тях особено място заемат философията и историята.

Тази основна специфика, характерна за тоталитарния модел, изцяло контрастира на същността на висшето педагогическо образование. В този смисъл, в обобщение може да се формулират следните изводи. На първо място – във висшето педагогическо образование се поставят във взаимозависимост обучението и възпитанието, като последното се поставя на първо място. Въз основа на това се обуславя и вторият извод, който се отнася до педагогическата компетенция, която определено остава в задния фон на висшето педагогическо образование. В този първи етап от развитието на българската тоталитарна образователна система педагогическата компетенция е в сянката на идеологическата и политическата подготовка на учителите, защото те чрез

своя светоглед, пречупен през основата на марксистко-ленинската идеология, и чрез своя личен пример ще доведат до цялостната реализация на целта и задачите на българското социалистическо училище. Остава научноизследователският въпрос в каква степен и през следващите етапи от развитието на социализма в България същността на педагогическата компетенция остава второстепенна или не. Това може да се приеме и като предизвикателство за нови научни изследвания, посветени на висшето педагогическо образование през втората половина на ХХ век.

Благодарности и финансиране

Статията е резултат от работа по проект № 80-10-130/10.05.2023 на тема „Тенденции и перспективи пред развитието на висшето педагогическо образование“, финансиран със средства, отпуснати целево от държавния бюджет на СУ „Св. Климент Охридски“ за научни изследвания през 2023 г.

БЕЛЕЖКИ

1. След края на Втората световна война Европа се разделя на Западна и Източна в зависимост от посоката на политическото на политическото управление. Най-общо, Западна Европа се характеризира с принципите на демокрацията в политиката и управлението, докато Източна Европа се определя като съвкупност от социалистически държави под влияние и контрол на Съюза на съветските социалистически републики (СССР) с установено комунистическо управление.
2. До средата на септември 1944 г. партията се нарича Българска работническа партия, след което се прибавя уточняващото наименование „комунисти“, изписвано в скоби. В края на декември 1948 г. е преименувана на Българска комунистическа партия.
3. През 1949 г. учителските институти за специална професионална педагогическа подготовка на начални учители и на детски учителки са определени със статут на държавни институти. С Постановление за признаване за полувисши учебни заведения, с цел по-добрата им организация и поставянето на единни изисквания във функционирането им, през 1961 г. са трансформирани в полувисши учебни заведения. В началото на 60-те години се откриват и първите висши педагогически институти.
4. ЗАКОН ЗА ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ. Обн. ДВ. бр. 153 от 5 юли 1947 г. Отм. с чл. 66 от Закон за висшето образование – ДВ. бр. 224 от 24 септември 1948 г.
5. До 1947 г. в организацията на учебния процес се налага свободна форма, при която студентите самостоятелно избират какви лекции да слушат,

какви семинарни занятия и упражнения да посещават, както и през кой семестър. Няма строго фиксиран учебен план със задължителни учебни дисциплини и конкретизирани семестри, през които те да се преподават, респ. изучават.

6. ПРОТОКОЛИ ОТ ОБЩО СЪБРАНИЕ, АКАДЕМИЧЕН СЪВЕТ И РЕКТОРСКИ СЪВЕТ. 1925 – 1997. Ф. 1, оп. 1, а. е. 56, л. 115, а. е. 58, л. 53 и л. 58. Ат: Архив на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.
7. ЗАКОН ЗА ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ. Обн. ДВ. бр. 224 от 24 септември 1948 г., изм. ДВ. бр. 226 от 30 септември 1949 г., ... Отм. с чл. 34 от Закон за висшето образование – ДВ. бр. 12 от 11 февруари 1958 г.
8. ЗАКОН ЗА НАРОДНАТА ПРОСВЕТА. Обн. ДВ. бр. 218 от 17 септември 1948 г., попр. ДВ. бр. 223 от 23 септември 1948 г. Отм. ДВ. бр. 86 от 18 октомври 1991 г.
9. ЗАКОН ЗА ПО-ТЯСНА ВРЪЗКА НА УЧИЛИЩЕТО С ЖИВОТА И ЗА ПО-НАТАТЪШНОТО РАЗВИТИЕ НА НАРОДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ В НР БЪЛГАРИЯ. Обн. ДВ. бр. 54 от 7 юли 1959 г., изм. ДВ. бр. 99 от 20 декември 1963 г., ... Отм. ДВ. бр. 86 от 18 октомври 1991 г.
10. Реконструкцията на учебното съдържание на лекционния курс е направена на основата на архивни документи и анализ на учебниците, издавани в изследвания период, по конкретната проблематика.

ЛИТЕРАТУРА

- ОГНЯНОВ, Л., 2006. *Държавно-политическа система на България (1944 – 1948)*. София: Стандарт ДД. ISBN, 9548976382.
- ПОПОВ, Л., 2021. *Обща педагогика. Част I. Обектът на педагогиката*. София: Колбис. ISBN 978-619-7284-46-1.
- ЧАКЪРОВ, Н.; АТАНАСОВ, Ж., 1952. *История на педагогиката*. София: Народна просвета.
- ЧАКЪРОВ, Н., 1962. *Избрани лекции по история на педагогиката. Част I*. София: Софийски държавен университет.
- ЧИЧОВСКА, В., 2011. *Политиката срещу просветната традиция*. София: Гутенберг. ISBN 978-954-617-104-7.

Acknowledgments and Funding

The article is the result of work under project No. 80-10-130/10.05.2023 on “Trends and prospects for the development of higher pedagogical education vanie”, financed with funds allocated specifically from the state budget of SU “St. Kliment Ohridski” for scientific research in 2023.

REFERENCES

- CHAKAROV, N.; ATANASOV, Z., 1952. *Istoriya na pedagogikata*. Sofia: Narodna prosveta.
- CHAKAROV, N., 1962. *Izbrani leksii po istoriya na pedagogikata*. Chast I. Sofia: Sofiiski darzhaven universitet.
- CHICHOVSKA, V., 2011. *Politikata sreshthu prosvetnata traditziya*. Sofia: Gutenberg. ISBN 978-954-617-104-7.
- OGNYANOV, L., 2006. *Darzhavno-politicheska sistema na Balgariya (1944 – 1948)*. Sofia: Standart DD. ISBN, 9548976382.
- POPOV, L., 2021. *Obshta pedagogika. Chast I. Obektat na pedagogikata*. Sofia: Kolbis. ISBN 978-619-7284-46-1.

PEDAGOGICAL COMPETENCE IN BULGARIAN HIGHER EDUCATION IN THE MIDDLE OF THE TWENTIETH CENTURY

Abstract. After the end of WWII, Bulgaria became a part of the Eastern Bloc for a long time. Under the strong influence of USSR, communist regime was imposed in Bulgaria and the country's political, social and educational structures were radically changed by the ideology of this regime. The transformation in all educational institutions turned them into a strong factor in the building of socialism in Bulgaria. This reflects on the higher pedagogical education and the nature of the of the teachers' education, especially their pedagogical competence. The aim of this research is to present the processes of the transformation and the imposition of a new concept for the content of higher pedagogical education. The research is based on the original documents for educational policy and practice. The research centres on the characteristics of the communist (socialist) pedagogy. The detailed analysis shows that the political realities influence the conceptual set-up and functional goals of the higher pedagogical education.

Keywords: history; pedagogy; socialism; university; teachers' education

✉ **Dr. Mariyana Ilieva, Assist. Prof.**

Wos Research ID: HPC-8377-2023

Sofia University

Sofia, Bulgaria

E-mail: m.ilieva@fp.uni-sofia.bg